

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Корсун С.І.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри загально-правових та психологічних дисциплін
Факультету № 2 ННІ № 3
Національної академії внутрішніх справ*

Желіховський В.В.,

*студент другого року магістратури юридичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

УДК 342.722.1

НАУКОВІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РІВНОСТІ

Постановка проблеми. Гендерна рівність відіграє ключову роль у формуванні демократичної моделі держави і суспільства. Сучасна міжнародна практика і національні законодавці намагаються забезпечити рівноправ'я жінок та чоловіків у всіх сферах суспільного життя шляхом формування відповідної нормативної бази, проте більшість законодавців не дає визначення поняттю гендерної рівності, що суперечить правилам юридичної техніки та ускладнює формування уніфікованої гендерної політики. Ситуація ускладнюється тим, що серед науковців відсутня єдина позиція щодо визначення поняття гендерної рівності, зокрема через неоднорідне тлумачення поняття «гендер».

Аналіз останніх публікацій. Світова та сучасна національна юридична наука дедалі частіше звертається до розгляду та розв'язання проблем, пов'язаних із питаннями гендеру. Зокрема, ці питання досліджували такі науковці, як І.П. Андрусак, С.В. Герасченко, І.О. Грицай, М.І. Крочук, О.Л. Львова, Л.О. Марченко, Н.М. Оніщенко та інші.

Метою та завданням статті є дослідження наявних наукових та законодавчих підходів щодо визначення поняття «гендерна рівність» та можливість їх застосування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Із метою визначення поняття гендерної рівності необхідно, у першу чергу, звернутися до тлумачення його складових термінів – «гендер» та «рівність». Для юридичної науки термін «гендер» є запозиченим і спочатку використовувався в сферах соціології, психології та філософії. Термін «гендер» вперше в науковому середовищі використав американський вчений Р. Столлер в 1963 р. на конгресі психоаналітиків у Стокгольмі. Саме ним була запропонована концепція біологічного та культурного вивчення статі і розділення понять «гендер» та «стать» як соціальної та біологічної частини. Після появи цієї концепції активізувалися гендерні дослідження в багатьох наукових сферах.

Поява терміна «гендер» дала змогу чіткіше виокремити соціальний аспект статевого поділу суспільства і не вдаватися при цьому в розмірковування

про природну відмінність між особами різної статі, а отже, говорити про «гендерну рівність», а не «статеву рівність» чи «рівність між статями» [1, с. 198].

У науковій літературі є кілька концепцій гендерних відносин. Для всіх них базовим положенням є розрізнення понять «стать» і «гендер». Стать – це термін, який означає ті анатомо-біологічні особливості людей (в основному в репродуктивній системі), на основі яких люди визначаються як чоловіки або жінки. Його варто вживати тільки стосовно характеристик і поведінки, які впливають безпосередньо з біологічних відмінностей між чоловіками і жінками. Гендер – це складний соціокультурний конструкт, який відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим і розуміється як організована модель соціальних відносин між жінками і чоловіками, яка не тільки характеризує їх спілкування і взаємодію в сім'ї, а й визначає їхні соціальні відносини в основних інституціях суспільства. Д. Скотт визначає гендер як конституційний елемент соціальних відносин, заснованих на зовнішніх відмінностях між статтями, й первинний спосіб визначення відносин влади [2, с. 2–3].

Поняття «гендер», яке введено в науковий і політичний обіг із метою уточнення поняття «стать», вживається в кількох значеннях: гендер як соціально-рольова й культурна інтерпретація рис особистості та моделей поведінки чоловіка й жінки, на відміну від біологічної; гендер як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей; гендер як політика рівних прав і можливостей чоловіків та жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації [3, с. 58].

У соціальному аспекті тлумачить гендер українська дослідниця Н. Лаврінченко, яка під цим терміном розуміє стать як соціальне поняття та явище, все те соціальне, що утворюється над біологічною статтю (sex). Вітчизняна дослідниця С. Хрисанова характеризує гендер крізь призму трьох необхідних ознак, оскільки гендер – це, по-перше, поняття про

систему ролей і стосунків між жінками та чоловіками, які детермінуються соціальним, політичним та економічним контекстом і ґрунтуються на умовах конструктивного співробітництва; по-друге, це взаємодія обох половин суспільства, концептуальну основу якої становить безконфліктність і консенсус; по-третє, гендер передбачає «не тільки конструктивну, але й справедливу взаємодію двох статей зі створення таких соціальних умов, які дають імпульс для розкриття і громадянських, і індивідуальних якостей особистості з метою її повної самореалізації». На думку Т. Мельник, право «має виступати тим джерелом, яке, не виключаючи відмінностей, що притаманні кожній статі, не зводяться до уподібнення «менш вартій» (жіночої статі), «більш вартій» (чоловічій), призводить до рівного розподілу економічних, політичних, соціальних та інших можливостей» [4, с. 246–247].

Як вбачається, розуміння поняття «гендер» варіюється в наукових сферах, що ускладнює його уніфікацію. При цьому у вітчизняних наукових дослідженнях щодо гендерної проблематики поняття «гендер» часто вживається як синонім поняття «стать».

На міжнародному рівні поняття «гендер» було закріплено в Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: «гендер» означає соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків. Це визначення цілком відповідає сутності поняття «гендер», проте не знайшло свого відображення у вітчизняному законодавстві. Україною було ратифіковано низку міжнародних документів щодо подолання дискримінації жінок, проте до вищезазначеної Конвенції наша держава досі не приєдналась. Нині зареєстровано Проект Закону про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами № 0119 від 14.11.2016 р., нині розгляд його відкладено та передано на доопрацювання в Комітет у закордонних справах.

Другим аспектом визначення поняття гендерної рівності є визначення поняття «рівність». Рівність є одним із головних конституційно-правових принципів прав людини і передбачає, що доступ до загальнолюдських прав і свобод має бути однаковим і не обмежуватись соціальними, біологічними, політичними чи іншими відмінностями.

Історія становлення рівності має багатовікові традиції, що відображають розвиток демократії у суспільстві. Принцип рівності людей багатоаспектний. Основний підхід до його визначення полягає в тому, що зазначаються ознаки, які не спроможні впливати на сутність цього принципу. Одним із проявів принципу рівності є рівність чоловіків і жінок, тобто незалежність рівного підходу від статі, що дістав назву принципу гендерної рівності [5, с. 218].

Ідеальної рівності досягнути неможливо, тому в науковій літературі зазвичай розрізняють три види

рівності: юридична (формальна) рівність, що передбачає законодавче закріплення гарантії рівних прав та можливостей, незважаючи на наявні відмінності; рівність можливостей, що передбачає застосування позитивної дискримінації до певної групи з метою створення однакових умов із домінуючою групою; рівність результату, що передбачає можливість отримання однакового результату різними способами його досягнення, зазвичай більш доступнішими дискримінованим групам.

Нині вітчизняне законодавство не дає визначення поняттю «рівність», проте фіксує його на рівні Основного Закону. За ст. 21 Конституції України, усі люди є вільними й рівними у своїй гідності та правах, права й свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Okремо питанню рівності жінок і чоловіків присвячений абз. 2 ст. 24 Конституції України, де зазначено, що рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям. Вбачається, що законодавцем закріплено принцип як гендерної, так і статевої рівності, проте не в усіх сферах суспільного життя, що ставить питання про вичерпність наведеного переліку.

У науковій літературі зустрічаються різні погляди щодо розуміння гендерної рівності. Так, на думку К. Левченко, тендерна рівність – це рівні права і рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації прав людини, участі в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, отримання рівних винагород за результатами участі. У словнику «Сучасне тендерне мислення» за авторством Л. Кобилянської і Т. Мельник можна зустріти таке пояснення тендерного паритету: «Тендерна рівність означає однакове забезпечення рівними правами жінок і чоловіків. Зміст цього поняття включає відсутність привілеїв за статтю, заборону дискримінації, а також свободу вибору, розвитку, пошуку». Н. Максименко пропонує визначати тендерну рівність як універсальний принцип у галузі прав людини, який наділяє осіб різних статей рівними правами та можливостями їх участі у всіх сферах суспільного, державного та приватного життя [8, с. 40].

Вітчизняний законодавець вперше об'єднав поняття «гендер» та «рівність» у Постанові Кабінету Міністрів України «Про Національний план дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 2001–2005 роки» від 6 травня 2001 р., проте не надав визначення цього поняття.

Ключове значення в законодавчому закріпленні ідеї гендерної рівності, безумовно, має Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», прийнятий Верховною Радою України 8 вересня 2005 р. Цей закон, відповідно до Рекомендацій парламентських слухань на тему: «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи», які відбулися 27 червня 2007 р., «визначив інституційно-правові засади гендерних взаємовідносин у суспільстві» [1, с. 200]. Зокрема, ст. 3 цього закону визначає основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків: недопущення дискримінації за ознакою статі, забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень, формування відповідального материнства й батьківства, виховання та пропаганда серед населення України культури гендерної рівності, поширення просвітницької діяльності в цій сфері тощо.

В українському правознавстві набуває розвитку філософське бачення права, що перебуває у нерозривному зв'язку з такими цінностями, як свобода, рівність, справедливість. Право, як природне, так і юридичне, спрямоване на людину. Гендерна рівність належить до фундаментальних засад прав особи. Норми будь-якої галузі права мають відповідати загальним принципам права, зокрема принципу гендерної рівності. Таким чином, норми всіх без винятку галузей права мають певний гендерний вимір [7, с. 251].

Гендерна рівність передбачає гендерні відмінності, оскільки рівність статей у філософсько-правовій площині не означає їх біологічної ідентифікації. Гендерна рівність передбачає право на відмінності між жінками та чоловіками. Відмінності не мають негативно впливати на умови життя людини як чоловічої статі, так і жіночої, не мають бути причиною їх дискримінації, призводити до нерівності. Відмінності, що не призводять до нерівності, стосуються репродуктивної сфери жінок і чоловіків, які можуть виникнути під впливом тих чи інших соціальних факторів, ситуацій, дій (правові гарантії захисту здоров'я вагітної жінки). Фізіологічні відмінності не можна прийняти чи відмінити законом, тому здатність жінки народжувати дитину є відмінністю, що не змінюється в часі, а факт правового захисту не призводить до нерівності [4, с. 247].

У процесі правової реформи держава має визначити і деталізувати гендерну рівність як юридичне поняття, як невід'ємний елемент правової системи. Будь-які соціально-економічні перетворення, процеси демократизації і встановлення ринкової економіки імпліцитно включають в себе так звані гендерні програми соціальної трансформації, тобто зміну структури відносин між соціальними статями (чоло-

віками та жінками). Таким чином, вплив будь-яких перетворень правової системи на структуру гендерних відносин є очевидним та безумовним. Питання лише в тому, матимуть ці перетворення позитивні чи негативні наслідки, а також у попередньому програмуванні таких наслідків за допомогою гендерно-правової експертизи [6, с. 11].

Висновки. Із метою забезпечення гендерної рівності на законодавчому рівні необхідно чітко визначити поняття та ознаки цього терміна. Нині серед науковців відсутній єдиний підхід до поняття гендеру і відбувається його тлумачення як соціальної системи, взаємовідносин тощо, при цьому змішуються як біологічні, так і соціальні аспекти. З метою використання терміна «гендерна рівність» в юридичній сфері доцільно закріпити його визначення на рівні гендерного законодавства, зокрема використовуючи наявний міжнародний досвід. Враховуючи соціологічне походження поняття «гендерна рівність», треба застосовувати напрацювання науковців у сфері соціології, психології, філософії тощо. Законодавчому органу необхідно визначити чіткі критерії та ознаки гендеру і гендерної рівності відповідно до вимог юридичної техніки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрусак І.П. Правові механізми забезпечення гендерної рівності в Україні / І.П. Андрусак // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2014. – № 807. – С. 197–201.
2. Сулімова С.І. Гендерні відносини як конструктивні прав людини, прав жінок / С.І. Сулімова // Актуальні проблеми державного управління. – 2008. – № 2. – С. 96–103.
3. Гарашенко С.В. Гендерна рівність як чинник демократичних перетворень в Україні / С.В. Гарашенко // Наук. зап. НаУКМА. Сер. Політ. науки. – 2008. – Т. 82. – С. 58–61.
4. Крочук М.І. Гендерна рівність: шлях до успіху чи загроза майбутньому? / М.І. Крочук // Науковий вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. – 2012. – Вип. 2(1). – Серія юридична. – С. 244–249.
5. Львова О.Л. Принцип рівності у праві як ціннісна складова гендерної політики / О.Л. Львова // Альманах права. – 2012. – Вип. 3. – С. 217–221.
6. Оніщенко Н.М., Макаренко Л.О., Львова О.Л. Гендерні паритети сучасного етапу правового розвитку в Україні / Н.М. Оніщенко, Л.О. Макаренко, О.Л. Львова // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 3. – С. 10–14.
7. Крочук М.І. Гендерна рівність як фундаментальний принцип права / М.І. Крочук // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. пр. / Нац. ун-т Одеська юрид. акад. – Одеса : Юрид. літ., 2012. – Вип. 65. – С. 248–253.
8. Грицай І. Гендерний паритет у забезпеченні політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні / І. Грицай // Jurnalul juridic national: teorie și practică Numărul. – 2016. – 2/2(18). – С. 39–43.

Корсун С.І., Желіховський В.В. НАУКОВІ ТА ЗАКОНОДАВЧІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РІВНОСТІ

У статті досліджується наявні підходи до визначення поняття гендерної рівності в науковій доктрині. Авторами виділяються та аналізуються складові частини поняття гендерної рівності. Досліджується визначення всіх складових елементів гендерної рівності в юридичній науковій доктрині та інших науках. Аналізуються шляхи закріплення гендерної рівності в національному та міжнародному законодавстві та шляхи його подальшого вдосконалення.

Ключові слова: гендер, стать, рівність, гендерна рівність, права жінок і чоловіків, гендерна політика.

Корсун С.И., Желиховский В.В. НАУЧНЫЕ И ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПОНЯТИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА КАК СОСТАВЛЯЮЩЕЙ КОНСТИТУЦИОННОГО РАВЕНСТВА

В статье исследуются существующие подходы к определению понятия гендерного равенства в научной доктрине. Авторами выделяются и анализируются составляющие понятия гендерного равенства. Исследуются определения всех составляющих гендерного равенства в юридической научной доктрине и других науках. Анализируются пути закрепления гендерного равенства в национальном и международном законодательстве и пути его дальнейшего совершенствования.

Ключевые слова: гендер, пол, равенство, гендерное равенство, права женщин и мужчин, гендерная политика.

Korsun S.I., Zhelikhovskiy V.V. SCIENTIFIC AND LEGISLATIVE APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE GENDER EQUALITY CONCEPT AS A PART OF CONSTITUTIONAL EQUALITY

The article highlights gender equality as a sign of a democratic state, a part of constitutional equality and a component of human rights. Existing scientific approaches to the definition of gender equality are explored. First, it is proposed to consider the definition of its components. The article emphasizes that there is currently no single approach to the definition of gender in science. It reveals the emergence of the term gender, as well as scientific approaches to the concept and features of gender in various scientific fields, in particular philosophy, sociology, jurisprudence. The problem of the national science concerning the identification of gender and sex is determined. An international definition of the concept of gender enshrined in the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence is presented. There is a lack of definition of the concept of gender at the level of national legislation and the problem in the absence of ratification of the said Council of Europe Convention.

In the article the approaches to the definition of the concept of equality are investigated. It is determined that equality is one of the main constitutional and legal principles of human rights. Equality between women and men is an integral part of equality. It is indicated that it is impossible to achieve perfect equality. There are three main approaches to understanding equality: formal (legal) equality, equality of opportunity and equality of result. It is noted that the guarantee of equality is enshrined at the level of the Constitution of Ukraine.

Approaches to the definition of gender equality are considered. It was noted that the concept of gender equality was first established in the national legislation at the level of the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On the National Plan of Action for the Advancement of Women and Promoting the Implementation of Gender Equality in Society for 2001–2005” of May 6, 2001, however, there was no legislative definition of gender equality. It is pointed out that the Law of Ukraine “On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men”, adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on September 8, 2005, defines the institutional and legal foundations of gender relations in society, as well as the legal status of the idea of gender equality in the legislative consolidation of the idea of gender equality. The main directions of the state policy on equal rights and opportunities for women and men were fixed: non-discrimination on the basis of gender, equal participation of women and men in the adoption of socially important the formation of responsible maternity and paternity, the education and promotion of a culture of gender equality among the population of Ukraine, the dissemination of educational activities in this area, etc.

The article points to the inextricable link and the impact of gender equality on all spheres of social relations, and the definition of gender equality as a philosophical and legal category is given. The responsibility of the state for the consolidation of gender equality at the legislative level is indicated. It is noted that in order to satisfy the requirements of legal technology, it is necessary to consolidate concepts and features of gender by ratifying international agreements and to provide a legal definition of the concept of gender equality.

Key words: gender, gender, equality, gender equality, women’s and men’s rights, gender policy.